

# SÖZCÜKLERLE DÖKÜLMİYENLER

## Sınıfta Sözsüz İletişim (1)

*James J. THOMPSON\**  
*Çev: Akif ERGİN\*\**

### NİÇİN SÖZSÜZ İLETİŞİM?

Sözel iletişim insanoğlunun üzerinde en çok çalıştığı etkinliklerden birisidir. İlkokuldan üniversiteye kadar her okul düzeyinde öğrencilerden konuşma ve yazı dilinin yapılarını öğrenmeleri istenir. Öğrenciler sözel dile hakim olmadıkça gerçek anlamda eğitilmiş sayılmazlar. Öte yandan sözsüz iletişim ise insanoğlunun üzerinde çok az durduğu bir etkinlik olagelmıştır. Günümüzde bile hala devlet okullarının programlarına temel bir ders olarak girecek önemde görülmemektedir. Oysa, insanların iletişim kurarken alıp gönderdikleri mesajlardaki anlamların % 80 kadar büyük bir oranını sözsüz dil oluşturmaktadır. Bu rahatsız edici bir orandır. Demek ki insan-oğlu bu gerçek ortaya çıkıncaya kadar iletişim ile ilgili çalışmalarında yanlışın üzerinde durmuştur.

İnsanın iletişimi tek başına sözcüklerle sınırlandırılmaz. Öyle olsaydı iletişimle ilgili sorunları birkaç taneyi geçmezdi. Telefon, radyo ve televizyonun insanın sesini dünyanın her köşesine ve anında ulaştırmasına karşın günümüzde "iletişim eksikliği" kavramının daha yaygın biçimde kullanıldığı da inanılmaz bir gerçek olarak belirmektedir. Bunun nedeni belki de insanoğlunun sadece konuşmayı öğrenen, ancak temelde sözsüz iletişim kuran bir yaratık olmasıdır. İnsanoğlu sözcüklere güvenmemektedir. Geleneksel dilbilimciler dikkate alınabilecek tüm gerekleri göz ardı ederek, insan etkileşiminde sözel dilin önemini ön plana çıkarmışlardır.

İletişimsel çatışma sıklıkla insanların söylediklerinin başkaları tarafından kendi kafalarındaki biçimde anlaşılacağına inanmalarından doğmaktadır. İnsanlara tüm iletişim kanalları açık olmasına karşın sadece

---

\* Beyond Words Nonverbal communication in the Classroom. Citation Press, New York, 1973, s. 1-28.

\*\* Prof. Dr. A.Ü. EBF Eğitim Teknolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

sözcüklerin oluşturduğu kanal bunlar arasında belki de anlamları taşıma kapasitesi en az olan kanaldır. İnsanlar tüm bedenleri ile iletişim kurarlar. Bedene özgü anlam daha güvenilir olmaktadır. Bedenin sessiz diline ters düşen sözcükler pek az dikkate alınır. Öyle ki, birbirleriyle sürekli konuşan insanların söyledikleri ile sözel olmayan davranışları uyumadıkça aralarında bir iletişim eksikliği değil bir inan eksikliği oluşmaktadır.

Çoğu zaman, bilinçli bir biçimde alınıp gönderilmedikleri için, sözsüz mesajların tanımlanması ve çözümlenmesi güç olmaktadır. Sözsüz mesajlar insanların çoğu etkileşimlerine ve bu etkileşimlerin sonuçlarına yön vermekle birlikte insanların bunları olay anında seçme şansı azdır. Sözsüz mesajlar üzerinde çalışılmalıdır, çünkü bunlar insanların güvendiği iletişim ağını oluşturmaktadır. İşte bu güven ağı insanların birbirleriyle diyaloga girmelerinde bir temel olarak belirmektedir.

Ortaçağdan bu yana, sözsüz iletişim konusundaki çalışmalar çok farklı disiplinlerdeki araştırmacıların ilgi alanını oluşturmuştur. Antropologlar, sosyologlar, psikologlar, psikiyatristler ve insan davranışlarını konu alan öteki araştırmacılar araştırdıkları insan iletişimi alanlarını açıklamaya yönelik yeni sözcükler türetmişlerdir. O gün için henüz gelişmemiş bilimler bu bilim adamlarının çabalarıyla büyüyüp serpilmiştir. İnsan iletişiminin genişliği ve karmaşıklığı artık gün ışığına çıkmakta ve doğurguları da öğretmenler için üzerinde ciddiyle durmayı gerektirecek ölçüde önem taşımaktadır.

Bu yazının birincil amacı sınıftaki öğretmen için insan iletişimi ile ilgili bulguların sentezini yapmak ve uygun olduğu yerlerde bu bulguların sınıf içi öğretimdeki önemine işaret etmektir. Bu yeni çalışma alanlarından elde edilen verilerin yeniliği nedeniyle öğretme ve öğrenmeyle ilgili birçok ilişkiye de yer verilmeyebilir. Bu durum pek te sorun sayılmamalıdır. Uzun dönemde öğretmenler başarılı bir mesleki uygulama için bunların ne denli değerli olduğunu kendileri görüp takdir edeceklerdir. Burada sadece bir başlangıç yapılması düşünülmüştür.

Yazının ikincil amacı öğretmeni yeni bilgilerin tüketicisi olmanın ötesinde bir konuma gelmesi için cesaretlendirmektir. Yazıyla yeni bir veri kaynağının yaratılması da en son bir katkı olabilir. Sınıf, insan iletişimi ve davranış kontrolü için canlı bir laboratuvardır. Toplumsal ve eğitsel süreçten gelen değişkenleri de dikkate alarak genç insanların etkileşimleri üzerinde çalışmalar yapmak için sınıftan daha iyi bir düzenleme olabilir mi? Laboratuvarın yapaylığı ve farenin, güvercinin davranışlarının insanın durumuna genelleme güclüğü bu tür araştırmaların önemini azaltmıştır. Herkesin kafasının bir yerinde maymunlar üzerinde uygulandığında çok iyi işleyecek biçimde planlanmış bir araştırma deseninin, oyunun kurları dışına çıkmaktan zevk alan akıllı insan araştırmacılar tarafından tepe taklak edilebileceği kuşkusuz yatmaktadır. İnsan davranışı öylesine

benzersizdir ki hayvanlar alemindeki bir davranışın tıpkısını insanda göremezsiniz.

Öğretmen, insan iletişimi konusunda bir araştırmacı; sınıf da onun laboratuvarı olmalıdır. Alanın önu açık olup insanoğlunun bilgisine bu konuda önemli katkılarda bulunmak isteyenler için olanaklar çoktur. Bu yazı sınıfta insan iletişimi üzerinde duran öğretmenlere yardımcı olmak üzere verilerin düzenlenmesinde bir çerçeve çezecek ve bazı yönlendirici ve kılavuzluk edici ipuçları sağlayacaktır.

### KİŞİSEL ALAN

Bir an için bir kafeteryada uzunca bir masanın bir köşesinde oturduğunuz, biraz sonra da bir başka kişinin gelerek aynı masanın size en uzak olan ucuna oturduğunu düşünün. O kişinin size verdiği mesaj açıktır: "Beni rahatsız etmeyin." Sosyal olmak isteseydi size daha yakın otururdu. Bir kişinin başka bir kişiye mesaj gönderirken alanı (=mesafeyi) kullanması, alan dili konusundaki bilimsel çalışmaları başlatan antropolog Dr. Edward T. Hall tarafından "proxemics" olarak isimlendirilmiştir.

Birlikte yaşayan hayvanların, insanların hareket etmek, beslenmek, uyumak, çalışmak ve sosyalleşmek için alana ihtiyaçları vardır. Proxemics hayvan ve insanların bilgiyi bir yerden başka tarafa aktarmak için ilkel bir sistem olarak alanı nasıl kullandıklarını araştırmayı ve açıklamayı amaçlamaktadır. Sınıf, benzeri olmayan çeşitteki bir alandır. içinde öğretmen ve öğrencilerin hergün saatlerce birlikte yaşamaları, belli yeterlikleri öğrenmeleri, belli bilgileri edinmeleri için oluşturulmuş bir insanlar düzeniğidir.

Ne var ki öğrenci bilgisayar değildir. Bilgi öğrenciye bilgisayardaki gibi programlanamaz. Bilgisayar uslu bir makinedir, oysa öğrenci canlı, hareket eden, direnen, açıkğöz bir varlıktır. Bu nedenle öğretmenin işi aşırı ölçüde güçtür. sadece ne öğreteceğini bilmesi yetmez, öğrenmeye yol açan yöntemi bulması ve çevreyi de yaratması gerekmektedir. Yöntemin belirlenmesi ve çevrenin düzenlenmesi görevlerini başarıyla yerine getirmek çok zordur. Çünkü bu görevler sınıf içerisinde insan davranışının ve "insan davranışı" ile kastedilenlerin işevuruklaştırılması bilgisini içermektedir. Proxemics öğretime görevindeki bu yönlere anlamlı katkılar getirebilir.

Alan dili ile ilgili çalışmalar sürdükçe bir durum tekrar, tekrar ve apaçık olarak gözlenmektedir: İnsanlar alanı kendileriyle çevrelerindeki başka insanlar ve objeler arasında bir tampon olarak kullanmaktadır. İnsanlar kendilerine hoş gelen bir kişi ya da bir objeyle karşılaştıklarında aralarındaki alan uzaklığını azaltırlar. Benzer biçimde karşılaşılan kişi ya da obje hoş gitmiyorsa aradaki alan uzaklığı artırılır. Alanın bu özellik-

lerinden yararlanarak gözlemciler insanların belli bir andaki tutumlarına ilişkin olarak işaret ve ipuçları çıkarabilir.

Doğal olarak bazı tepkiler diğer bazılarına oranla daha kolay anlaşılır ve anlamlandırılır. Hatırımı sormak üzere sevdiği bir öğrencisine yönelen öğretmenin aradaki alan uzaklığını azalttığı kolaylıkla görülür. Öte yandan sevmediği bir öğrencisinin yaklaşmasıyla oturduğu sandalyede hafifçe geriye yaslanarak aradaki alan uzaklığını az da olsa arttırdığı her gözlemci tarafından farkedilmeyebilir. Sözü edilen iki durumu yaşayan öğrenciler belki de öğretmenin hareketlerini bilinçli bir çaba göstermeksizin farketmiş ve öğretmenin kendilerine yönelik davranışlarına bir anlam vermiş olabilir. Zamanla bu öğrencilerin her biri öğretmenin kendisini sevdiği ya da sevmediği yargısına varabilir. Artık, öğretmen, onun düşüncesinin tersine ne söylesen söylesin, inanacağı öğretmenin söyledikleri değil, davranışları olacaktır. Söylenen ile yapılan arasında çelişki olduğunda, insanlar sözcüklere değil davranışlara inanırlar. Genellikle bilinçsizce gösterilen ve bu nedenle de kontrol edilemeyen sözsüz davranışlar bireyin tutumları, değerleri ve duygularının gerçek bir göstergesi olmaktadır.

İnsanlar “beden temasında yaşamayan” hayvanlar sınıfına dahildir. Bu sınıftaki hayvanlar genellikle kendileriyle türdeşleri arasına bir mesafe koyarlar. Atlar, köpekler ve daha birçok hayvan bu sınıfın içindedir. Doğrusunu söylemek gerekirse “beden temasında yaşamayan” nitelemesi aldatici olmaktadır, çünkü tüm hayvanlar belli zamanlarda bedensel temasa izin verirler. Ancak timsahlar gibi kendi türdeşleriyle sürekli “beden temasında yaşayan” hayvanlarla karşılaştırıldığında beden temasında yaşamayan hayvanın bedensel temasa ilişkin hoşgörüsü azdır.

Aynı türler içinde bile temas hoşgörüsü bir ölçüye kadar değişiklik gösterebilir. Örneğin insanlar üzerinde yapılan gözlemler temas konusunda çocukların yetişkinlere, kadınların erkeklere oranla daha hoşgörülü olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte insanlar süreklilik gösteren beden temasından kaçınırlar ve bundan kaçınmanın mümkün olmadığı yer ve zamanda çok rahatsız olurlar. Her bireyin kendisi ile dünya arasına bir mesafe engeli koyduğu ve bu engeli kısa süreli olarak aşmaları için ancak çok sevdikleri ve yakın buldukları kimselere izin verdikleri söylenebilir. O sevdikleri de, sonunda, bireyi kendi özel alan dünyasını oluşturan kozasının içinde bırakarak ayrılmalıdır.

Küçük yaşlardan başlayarak insanlar kendileri ile başka insanlar ve olaylar arasındaki mesafenin bir engel olarak önemini öğrenirler. Aileler başkaları tarafından anlaşılabilir ve çocukları tarafından da anlaşılması gereken alana özgü kavramları çocuklarına öğrettikleri gibi (“Konuşurken bu kadar sokulma yavrum!”), çocuklar taklit yoluyla da öğrenmektedirler (“Annem masayı yerleştirirken tabakları birbirinden bu kadar uzağa koyuyor.”). Bu eğitim çocuk okula başladıktan sonra insanlar arası mesafe-

lerle ilgili önemli kavramlar öğrenilinceye kadar sınıf arkadaşları ve öğretmenler tarafından da sürdürülür. Toplumsal bir görüşe göre bu tür bilgiler çocuğun yaşamındaki öğrenmelerinin en önemlileri arasında yer almaktadır. Örneğin, eğer çocuk matematiği pek iyi öğrenmezse okulu bitirdikten sonra bu yetersizlik görece bir biçimde önemsiz bir sorun olarak görülebilir. Ancak, insanlarla konuşurken onlara ne ölçüde yakın ya da uzak duracağını öğrenmezse bu yetersizlik onun tüm yaşamının niteliğini etkileyebilecektir.

İnsanların kendileri ile başkaları arasına bu mesafe engelini niçin koydukları sorusu henüz herkesi tatmin edecek ölçüde cevaplandırılmamıştır. Cevabın bir kısmını belki de insanların çevreden bilgi edinme yöntemi oluşturmaktadır. İnsanlar yararlı bilgiler edinmek için sürekli olarak çevrelerini yoklarlar. Bu bilgiler merkezi ve otonomik sinir sistemlerine henüz tümüyle aydınlığa kavuşturulamamış girdiler aracılığıyla taşınır. Geleneksel beş duyuşal girdi (işitme, görme, koklama, tadma ve dokunma) beyin tarafından rutin olarak kontrolü yapılan beden hareketi, davranış, ağırlık duyusu, açlık, bulantı ve başka birçok önemli duyunun sorumlusu olamaz. Bunlar gibi kaç duyu olduğunu hemen kimse bilmemekte; elli tane kadar olduğu tahmin edilmektedir.

Dışarıdan gelen bu bilgi karmaşasıyla etkili bir biçimde başa çıkabilmek için birey kendi çevresinde tarafsız alan denilen bir bölgeye ihtiyaç duyabilir. Örneğin insan, çok yakın tutulduğunda nesnelere, gözünü doğru bir biçimde odaklayamaz. Belki de insanlar belli bilgilerin farkedilerek, ayıklanıp çözümlenmek üzere beyine gönderilmesi için bir tür kınaklama noktası olarak arada bir alan (=mesafe) engeli bırakmaktadır. Uzayan beden teması bazı duyuların aşırı yüklenmesine, ötekilere gelecek bilgi yükünün azalmasına ve bunların da yanlış anlaşılmasına yol açabilir. İnsanın çok çeşitli bilgiye ihtiyacı vardır. Bilgiyi alamadığında huzursuzluğa ve endişeye kapılır. Dış dünyadan tümüyle soyutlanmış, hiç değişmeyen çevrede tutulan denekler bir süre sonra sanrılar görüp işitmeye başlamış ve giderek gerçeklerle olan ilişkisini koparmıştır.

Öğretmen için önemli olan insanın ihtiyaç duyduğu alan engellerini körü körüne aşip bozmamasıdır. Öğrencilerin birbirleriyle neredeyse kucak kucağa olduğu kalabalık sınıflar, salonlar, masalar, sıralar öğrenmeyi kesinlikle engelleyecektir. Bu gibi ortamlarda aşırı ölçüde vücut ısısı, aşırı ölçüde gürültü, aşırı ölçüde hissedilecekler bulunur. Böylesi bir duyuşal bombardımanın tam ortasında kalan öğrencinin kendisini toplayıp derse vermesini beklemek olanaksız olacaktır.

Bir yere tıka basa doldurulma, birbirine değerek oturma ve kollarını kımıldatacak yer bulamama insanda stres ve kaygıya yol açar. Öteki hayvanlarda bir yere tıka basa doldurulma düşmanlığa, düşmanlık saldırgan-

lığa, saldırganlık da öldürmeye yol açmaktadır. Bu durum en alt düzeydeki hayvandan insana kadar ayırım gözetmeden genellenemeyeceği gibi akıldan da çıkarılmamalıdır. Öğrencilerin kendilerini rahatlıkla gerçekleştirebilmelerini sağlayacak bilgiye ulaşmak için yeterli alanlar verilmediğinden çoğu derslikler stres yaratıcı birimler olmaktadır.

Çok kalabalık içerisinde yaşayan uygar insan kalabalığı neden göstererek henüz birbirini öldürmeye yönelmemiş ancak aynı ölçüde etkili olabilecek bir çeşit törensel öldürme yöntemini geliştirmiştir: Kendi kuzularına çekilip çevrelerindeki hiç bir kimseye aldurmamak. Bu durumda tek tek her birey, bir başkası için o kalabalık içerisinde kendi üzerine gelen ve dikkate alınmayan bir "kimliksiz birey" olmaktadır. Bir an için büyük kentlerde, günlük çalışma saatleri öncesi ve sonrasında otobüs ve metro-ları dolduran mutsuz insanlar kalabalığını düşünün. Herkes sıkışık bir biçimde bir arada. Gözleri aşağıya ya da gazetelerine yönelmiş, gülümsemeyen yüzleriyle duyarsızlık içindeki bu insanlar bireysel alanlarına girilmesine sessiz bir biçimde varacakları yere kadar katlanırlar. Başka bedenlerin bu itici yakınlığına ancak başkalarına kayıtsız kalarak katlanabilirler.

Yazık ki, bu tür kayıtsızlıkları bazen üzücü sonuçlara yol açmaktadır. Herkesin kayıtsız ve umursamaz kaldığı kimi durumlarda insanlar soyulmakta, dövülmekte ve hatta öldürülebilmektedir. Büyük kentlerde "kimliksiz birey"e neler olabileceğine kısaca değinmekte yarar görülmektedir. "Kimliksiz birey" in bir kimliği yoktur, duyguları yoktur, acı çekmez. Bu nedenle de yapılacak en doğru iş bu kişilere bakıp geçmek ve pek ilgilenmemektir.

Kalabalık bir kentte yerleşmiş bir kişi için parola basittir: (1) yere bak, o zaman kimseyi görmezsin, (2) kalabalıkta göze çarpan bir baskı elemanı olma ve insanca sesini yükseltmekten ve eylemde bulunmaktan kaçın, (3) hiç bir şeye karışma. Bu parolayı bilmeyen ve bindiği metroda hala bir insan gibi davranmakta inat eden masum taşralı çevresindeki herkes için bir sıkıntı kaynağı olacaktır.

Daha da korkuncu çocukların da giderek aynı davranışları öğrendiklerinin gözlenmesidir. Son zamanlarda yapılan bir araştırma çocukların büyüdükçe yoksulluk içindeki öteki çocuklarla daha az ilgilendiklerini ortaya koymuştur. Anaokulundan ilkökul ikinci sınıfa kadar olan küçük çocuklar, ihtiyacı olan başka çocuklara yardım için koşmakta istekliliklerini dile getirirken bu yardımcı olma davranışı üst sınıflarda kaybolmuştur. Bu kayıtsızlığın ne kadarının kentlerin, okulların ve evlerin kalabalıklığından kaynaklandığı kuşkusuz ki günümüzde yanıtlanmamış bir sorundur. Bu, öğretmenlerin de üzerinde uzun boylu durmaları gereken bir sorudur.

İnsanın bireysel olarak işgal ettiği bölgesine ilişkin davranışı, çalışma alanı olarak ihmal edilmiştir. Aynı konuda kuşlara ilişkin bilgi daha

çoktur. Bir öğrenci kendi alanını nasıl ayırır? Onu nasıl savunur? Bu alanın boyutları nedir? Öteki öğrenciler ya da saldırgan bir öğretmen tarafından kendi alan parçacığı işgal edilen bir öğrenci ne yapar? Bir öğrencinin ihtiyaç duyduğu “bireye özgü”lük ne kadardır ve bu ihtiyaç yaşı ilerledikçe ve olgunlaştıkça nasıl değişir? Farelerin bile “kendilerine özgü”lüğü olmalı. Oysa devlet okullarında öğrencilere tanınan “bireye özgü”lük “hiç” ile “çok az” sınırları arasında değişmektedir. Bir öğrenci öğretmene mesajlar iletmek için çevresindeki alanı nasıl kullanır? Bu mesajlar ne anlam verir?

İnsanlar aradaki mesafeyi arttırarak ya da azaltarak yakın çevrelerindeki öteki insanlar ve olaylar hakkında neler hissettiklerinin anlaşılabilirliği ipuçları verirler. Televizyon reklamındaki satıcı, ürünü bir kol boyu uzakta tutarak bu ürünün kendisini pek te ilgilendirmediyini belki de sözsüz olarak anlatmaktadır.

Kucağındaki oyuncak bebeğini sıkı sıkıya göğsünde tutan üç yaşındaki kız çocuğu o bebeğin sahip olduğu en değerli şeylerden birisi olduğunu söylemektedir. Öğretmenine yaklaşmayan öğrenci öğretmenini sevmediğini ya da ondan korktuğunu anlatmaktadır. Bir sınıf oyununun sahneye konulduğu salonda en arka sıralara oturan okul müdürü sözkonusu oyunla ilgilenmediğini belirtmektedir. Yukarıdaki örneklerde mesajların gönderilmesinde hep alan (=mesafe) kullanılmaktadır.

Alan boş ve tarafsız olarak görüldüğünden gerçek dinamikleri kavramak güç olmaktadır. Alan, içinde; hareket etmek içindir, koşmak içindir, savaşım vermek içindir, çalışmak içindir. Frank Lloyd Wright gibi birkaç büyük mimar bunu anlamıştır. Wright’a göre “işlev biçimden önce gelir.” Yazık ki ev ve okul tasarımı yapan çoğu mimar Wright’ın sözüne nadiren kulak vermektedir. Alanı tahta, taş ve plastik ile süslediklerinde göz estetiği sıklıkla işlevin önüne geçmektedir. Yaşamayı güçleştiren güzel görünümlü evler, öğrenmeyi engelleyen güzel okullar tasarlarlar. İnsanlar alana bakma’nın ötesinde orada yaşarlar. Alanın niteliği ve niceliği onların davranışlarını biçimlendirir. Hamlet şöyle seslenmektedir: “aman tanrım, kötü rüyalar görmeseydim bir fındık kabuğu içinde kendimi sonsuzluğun kralı sayacaktım”. Tersine bir mantıkla, “kötü rüyalar” çoğunlukla mimarların insanları içine hapsedtikleri “fındık kabukları”nın doğrudan bir sonucu olmaktadır.

Birey kendi mikro alanında duyumsamak üzere donatıldığı herşeyi bilinçli ya da bilinçsiz olarak algılar. Bu yazıyı okuyan öğretmenlere soruyorum? Öğrencilerin ödevlerini değerlendirmek üzere masanıza kapanmış çalışırken bir öğrencinin yerinden kalkıp size doğru yürüdüğünü duyduğunuzu hatırlıyor musunuz? Belki de çalışmayı sürdürdünüz. Ancak şaşılmalı bir zamanlamayla -ne bir an önce ne de bir an sonra- kafanızı kaldırmışsınızdır. Siz çalışırken sanki içinizde bir yerlerdeki bir bilgisayar

öğrencinin yaklaşmasını kontrole almış ve tam zamanında sizi harekete geçirmiştir. İnsanların yaşamsal biyolojik işlevlerini düzenleyen, insanı hayretlere düşüren ölçüde doğru olan hayvanlar alemindeki bu eski bilgisayarlar, saatler ve pusulalar som balığına akıntıya karşı yumurtlamaya çağırırken, dev deniz kaplumbağasını da tam zamanında binlerce mil ötedeki ıssız sahillere göndermiştir. Bu aletlerin nerelere ve nasıl yerleştirildiği bilim adamlarının karşısına dikilen şaşırtıcı bir giz olarak varlığını sürdürmektedir.

Bireyin mikro alanında meydana gelenler, büyük ölçüde onun ne olduğunu ve ne olacağını belirlemektedir. Çevresini saran olaylar o denli önemlidir ki, insanoglu ilk yaşlarında belli bazı yaşamsal bilgilerden yoksun bırakıldığında, bunları ileride keşfetmekte kuşkusuz ki yetersizlikler ve engellerle karşılaşacak, belki de hiç keşfetmeyecektir. Örneğin, ortaçağda saray soytarlarına büyük talep vardı. Bazı anne babalar, bedenleri garip bir biçimde gelişsin diye çocuklarını tuhaf biçimdeki kafeslere kapatarak büyütürlerdi. Sonra da bu çocuklar soytarı olarak satılırlardı.

Ortaçağın ürünü olan bu soytarların vücutları, günümüzde ilk yaşlarındaki biyoalanlarının kafesleri tarafından kafaları ve ruhları deforme edilmiş çocuklardan daha garip değildi. Çocuk, kentnin kenar mahallelerinin tozu, toprağı ve gürültüsü içerisinde ya da göçmen işçiler kampının boğucu yoksulluğunda toplumsal bir soytarıya dönüşmeden büyüyemez. Amerikalı bakteriyolog ve sağlık uzmanı Dr. Rene Dubos insanın kendi bioalanının ürünü olduğu savında bulunmaktadır. Bundan sonraki satırlarda insanların bu alanı nasıl kullandıkları, bilgileri bu alandan nasıl edindikleri, bu alanı nasıl değiştirdikleri ve bu alanın insanları nasıl değiştirdiği üzerinde durulacaktır.

### ***Çok Yakın alan (İçli-Dışlı Alan)***

Bireye en yakın olan alan onun çok özel alanıdır. Amerikan kültüründe, yaşını başını almış yetişkinler arasında, beden teması ve bedenlerin aşırı yakınlığı bir içli dışlılığın belirtisi olmaktadır. Çok yakın alan bireyden yaklaşık 45-50 cm. uzaklıktaki noktaların birleşmesiyle oluşan alandır. Bu alan sevgililere, ara sıra olmak üzere aile üyelerine ve belki de bir kaç arkadaşına ayrılmıştır. Ne var ki, özellikle beden temasının olduğu durumlarda aile üyeleri de arkadaşlar da bu alanda çok fazla kalmamalıdır.

50 cm'den yakın alan içerisinde başka birinin varlığı çok sıkıcı olur. Üç boyutlu görüş kaybolur. Yüzler bulanık, eğri büğrü ve çok iri görünür. O alana giren kişiden bilgiyle birlikte ısı, rutubet ve nefes alınır. Amerikalılar nefese karşı öylesine duyarlıydılar ki çok yakın arkadaşlar bile birbirlerine nefeslerinin gidebileceği kuşkusuyla hareket ederler. Koşullar birbirlerinin kulaklarına fısıldamayı gerektiriyorsa, önlem olarak hafifçe



başlarını çevirirler ya da elleriyle ağızlarından çıkan nefesin yolunu örterler.

Bireyin çok yakın alanına birisi girdiğinde vücut ısısı bir başka bilgi kaynağını oluşturur. Genellikle bir başkasının vücut ısısını hissetmek katlanılmaz olmaktadır. Bu ısının tümüyle ne bildirdiği ve neden bu kadar dayanılmaz olduğu sorularına günümüzde henüz doyurucu cevaplar verilememiştir. Öte yandan insanlar belli zamanlarda belli bazı bireylerin vücut ısısına karşı koymamakta ve sık sık o ısıyı aramaktadır. Isıdan ne tür bilgi alırlar, onunla ne yaparlar?

Bazen, toplumda, insanların istekli bir biçimde birbirlerinin çok yakın alanlarına girdiklerini görüyoruz. Yaşlılar zaman zaman ergenlik çağındaki gençlerin halka açık yerlerdeki "utanmazca" davranışlarından söz ettiklerinde genellikle gençlerin birbirlerini çok yakın alanlarına kabul ettikleri ve girmeleri konusunda davetiye çıkardıklarını kastedmektedirler. İnsanların birbirlerinin çok yakın alanlarına girmelerine bir itiraz da kokteyl partilerinde erkeklerin eşlerinden yükselmektedir. Bir eş bir başka kadından hiç haz etmeyebilir. Biraz dikkat edildiğinde öteki kadının kocasının çok yakın alanını kapladığı ya da alanının saçakları altında dolaşp durduğunu farkedebilir. Amerikan kültüründe çok yakın alan çok yakın işler içindir. Bu ilkeyi gözardı etmek toplumsal eleştiriye çağrı hazırlar.

Bu gerçek belki de alaylı bir biçimde "sevilmeye" ilişkin bir şeyleri dile getirmektedir. Sevilmeyen bir çocuğa, başka bir kimse, yanına sokulması için ya nadiren izin verecek ya da onu yanına hiç yaklaştırmayacaktır. Birçok insanın belli bazı insanlara gösterdiği ve onlardan da beklediği yakınlığı bu çocuk göremeyecektir. Sevilmeyen bir çocuk bir başkasına nefesini hissedecek ya da hissettirecek kadar yaklaştırılmaz. Bu çocuk, kendi bedeni üzerinde bir başka bedeninin ne sıcaklığını ne de kalp atışlarını duymuştur. Kimsenin yüzüne onu bulanık görecektir kadar yakından bakmamıştır. Bu çocuğun çevresinde onu reddeden bilgiler topluluğu vardır. O nedenle daha az insandır, daha az toplumsaldır. Sevgiden yoksun bırakıldığı için bu çocuğun, ileriki yaşamında, hata yapacağı çok zamanlar ve kolayca beceremediği çok işler olacaktır.

İsteddiği zaman öğrencinin çok yakın alanına giren öğretmenler işgalci zorbalardır. İyi karşılanmazlar. Daha da ötesi bu saygısızca işgalden öğrenci gizli bir mesaj almakta ve şu anlamı çıkarmaktadır: "Sen bir varlık değilsin; sen var olmayansın. Senin çok yakın alan hakkın olamaz. Öğretmenin olarak ben o alana özgürce girip çıkabilirim. Bu konuda senin hissettiklerin de olamaz, çünkü var olmayanlar hissedemezler."

Öğretmen öğrencilerine istediği kadar sık ve istediği kadar ateşli bir biçimde onların benzersiz birer varlık olduklarını açıklaya dursun, öğrenciler öğretmenin davranışlarının onun gerçek duygularını, hem de usta bir dille, yansıttığını çok iyi bilmektedirler. Birisinin çok yakın alanını işgal

etmek öylesine rahatsız edici bir durumdur ki sorgulamada kuşkulunun direncini kırmak için polis bazen bu tekniği kullanır.

Öğrencilere mesafe olarak yakınlığı nedeniyle onların ne hissittiklerini merak eden öğretmen bu merakını gidermek için belli bazı işaretlere dikkat edebilir. Çok yakın alan işgallerinin iyi karşılanmadığına ilişkin ilk işaretler, yerinde sallanma, ayakları sallama ya da parmak uçlarıyla hafifçe yere vurmalarıdır. Bu bir öğrencinin “çok yakınlaştın, rahatsız oluyorum.” deme yoludur. Öğretmen bu işaretleri görmezlikten gelmeyi sürdürürse, öğrenci bu kez gözlerini kapatıp çenesini göğsüne doğru çekebilir. Bu onun en şiddetli savunma haykırışıdır. Verdiği mesaj şu anlama gelmektedir: “Benim için sen yoksun. Görmüyor musun, seni sildim. Şimdi çek git artık.”

Öğretmenin öğrencilerinden kendi çok yakın alanına saygı göstermelerini beklediği gibi onun da öğrencilerinin çok yakın alanlarına saygı göstermesi gerekir. Yaşı ne olursa olsun, her öğrencinin kendi bedenini saran yakın alanını kontrol etme hakkı vardır. Duyarlı bir öğretmen öğrencilerini anlamsız alan işgali kaygılarından uzak tutacaktır.

### *Kişisel Alan*

Bireyin kişisel alanı 45-50 cm'den (bir kol boyundan) başlayarak tüm yönlerde doğru uzanan yaklaşık 120 cm. lik bir alandır. Bu uzaklık özel işlerin tartışılması ve dostlar için ayrılır. Bu uzaklıkta arkadaşlar birbirlerine kendi sorunlarını anlatırlar.

Bu alanda üç boyutlu görüş vardır. Başkasının vücut ısısı genellikle hissedilemez ve kuşkusuz birey başkasının nefesinin etki alanında değildir. Bu, öğrencinin bireysel sorunlarını tartışmak için rahat olunan bir uzaklıktır. Bazı öğrenciler kişisel alanın dış sınırında kalmayı tercih ederler. Öğretmen biraz yaklaşmak için hamle yaptığında öğrenci geriye doğru hareket ederek aynı sınırı korur. Öğretmen öğrenciden işaretler yakalayabilir. Öğrenci öğretmenine güvendiği ve onu sevdiği onun kendisine yaklaşmasına izin verecektir. Öğrencisinde bu sevgi ve güveni oluşturmadan yaklaşmaya çabalayan öğretmen öğrencisini huzursuz kılacaktır. Farklı ırklardan ve farklı kültürlerden öğrencilerin oluşturduğu sınıflarda olanlarla ilgili sorunlar gerçekten çok şaşırtıcı olmaktadır. Kişisel alana ilişkin davranışlar büyük ölçüde kültüre dayalıdır. Bazı kültürlerde örneğin Latin Amerika kültüründe insanlar Kuzey Amerika ya da Avrupa kültüründekine oranla birbirlerine daha yakın olmaya izin verirler. Latin Amerika kökenli öğrencilerle çalışan bir öğretmen, bireysel sınırlarını korumak için, kendisini durmadan geriye doğru çekilir durumda bulabilir. Öğrencileri saldırgan görebilir ve kendisinin üzerine, üzerine yürüdüklerini düşünebilir. Öğrencilerin seslerini de farklı çıkardıklarını farkedebilir. Yüksek sesle konuşurlar ve konuşurken göz göze ilişkiyi sürdürmeyi se-

verler. Oysa Kuzey Amerikalılar ve Avrupalılar bunu ara sıra yaparlar. Bu durumda doğal olarak gösterilecek tepki geriye çekilmek olacaktır; özellikle de söz konusu olan öğretmen lise iki ya da üçüncü sınıflarla uğraşan bir bayan ise.

Ancak, kuşkusuz ki, öğretmen geriye çekilmemelidir. Öğretme işinin de-uluslararası diplomasının de- bir parçası karşındaki kişinin kültürel referans çerçevesini öğrenmek ve ona göre hareket etmektir. Öğretmen, bu önemli konuda çok az eğitimden geçmiş ya da hiç geçmemiş olsun, kültürel açıdan çok yönlü olmalıdır. Belli kültürel bağlamın dışında ne durulacak "tümüyle uygun" bir uzaklık ne de sesin çıkarılmasında izlenecek "tümüyle uygun" bir yol vardır. Öğretmene göre "tümüyle uygun" olan sadece alışlageldiği biçimdir. O da bu yolla eğitilmiştir. Başka kültürlerden olan kimseler farklı biçimlerde eğitilmişlerdir ve herkes kendisinininkinin "tümüyle uygun" olduğuna inanır.

Siyahi öğrenciler, Meksikalı öğrenciler, Porto Ricolu öğrenciler, Hindistanlı öğrenciler, Eskimolu öğrenciler, İrlandalı, İtalyalı ve İsraili öğrenciler, alanı anne ve babalarının kendilerine öğrettikleri biçimde kullanacaklardır. Yeterli süre verildiğinde Amerikalıların alanı kullanma biçimini de öğrenebilirler. Öğrenmek için fırsatları olması bir yana, öğrenmenin sosyal ve ekonomik avantajlarını da görmeleri gerekir. Bazı kimseler yeni yaşam biçimlerini öğrenmeyi reddedebilirler; kültürel tercihleri olabilir ve bunlara saygı duyulmalıdır.

Burada erkek öğrencilerinden, alanı, kız öğrencilerine oranla biraz daha farklı kullanmalarını bekleyen bayan öğretmenlere bir iki noktayı belirtmekte yarar görülmektedir. Erkek öğrenciler genellikle öğretmenlerinin kendi çok yakın ve kişisel alanlarının oldukça dışında durmalarını isterler. Belki de bunun nedeni, bir ölçüde, erkek çocukların okullardan ve öğretmenlerden kuşkulananmaya şartlanmış olmalarıdır. İlkokul öğretmenlerinin yaklaşık % 85'i bayandır, liselerdeki erkek öğretmenler de ancak cılız bir çoğunluğu oluşturmaktadır. Bu durumda erkek çocuklar için okullar bir kadınlar dünyası olup bu dünyada zevkle çalışmak giderek güçleşmektedir. Araştırmalar, uygulanan erkeklik testlerinde yüksek puan alan öğrencilerin derslerde en düşük puanları aldıklarını göstermektedir. Bazı uzmanlar, Amerikan okullarının, erkeksi davranışları cezalandırıp kadınsı davranışları ödüllendirerek, erkekleri kadınsılaştırmaya yöneldiğini ileri sürmektedir. Bu olabilir mi bilinmez ama, şu da bir gerçek ki öğrenci intiharlarında % 75'lik bir oranla, zihinsel gerilemede % 75'lik bir oranla ve öğretmenlerle ilgili disiplin sorunlarında yine % 75'lik bir oranla erkekler önde gitmektedir. Duyarlı öğretmenlerin okullarımızdaki bu genç adamların durumuna bir kere daha göz atmaları beklenmektedir.

Kültürel açıdan çok yönlü bir öğretmen, ufak-tefek kültürel, irksal ve cinsel farklılıklarla başa çıkabilmelidir. Bu farklılıkların bazıları, onlarla ilgili daha bir çok şey öğreninceye kadar, öğretmeni şaşırtıp, kızdırabilir.

Ancak iyi öğretmen, iyi bir doktor gibi, kendi rahatsızlığını bir kenara bırakıp alıcılarının mutluluğunu herşeyin üstünde tutmalıdır.

Bir kol boyu uzaklık, ödenmeyen bir elektrik faturasını tartışmak ya da haftaya ziyaret için gelecek büyükanneye hangi çocuğun odasının verileceğini kararlaştırmak için de iyi bir anne-baba mesafesidir. Bir kimse, kendi kişisel alanına bir başkasının girmesi durumunda onun çok özel bir şey söyleyeceğini bekler. Öğretmenin öğrencisiyle etkileşime girmesini gerektiren çok özel bir işi yoksa kesinlikle öğrencisinin kişisel alanı dışındadır.

### *Sosyal Alan*

Bireysel alanın ötesinde toplumsal alan ismi verilen bir başka mesafe bulunur. İsminden de anlaşılacağı gibi bu alan arkadaşlara ve tanıdık kişilere, çalışma arkadaşlarına ve genel toplumsallaşma için ayrıdır. 120-125 cm'den 350-360 cm'ye kadar uzanan alandır. Mikro alan ölçütüne göre bu mesafe çok büyük olmasına karşın kendi içinde de yakın sosyal alan (125 cm-220 cm) ve uzak sosyal alan (220 cm-350 cm) olarak ikiye ayrılmaktadır. Ölçüler pek değişmemesine karşın bu sınırlar bir dereceye kadar esnekler.

Yakın sosyal alan kişisel olmayan etkinlikleri kapsar. Bu, öğretmenlerin kurul toplantılarında genellikle birbirlerinin aralarına koyduğu, bir öğrenci velisinin sınıfta öğretmeni ziyaret ettiğinde kendisi ile öğretmen arasında koruduğu mesafedir. Bir öğretmen okul müdürüne bu uzaklıktan kendisi ile ilgili özel bir soru yöneltecek olursa, müdür soruyu cevaplamadan önce olasılıkla öğretmenin kişisel alanına doğru harekete geçecektir. Öğrenciler de öğretmenlerinden aynı inceliği beklerler. Tek tek öğrencilerle yapılacak özel etkinlikler ya da not, davranış, giyim-kuşam konulu özel tartışmalar, öğretmen tarafından sosyal mesafeden yapılmasının daha kolay ve rahat olduğu düşünülse bile, kişisel alanda gerçekleştirilmelidir.

Uzak sosyal alan iki kişinin ancak iletişim kurabileceği belli türden uygulamaları gerekli kılar. Örneğin, iki kişi de birbirinin yüzünü izlemelidir. Bir kişinin, sesini yükseltmediği takdirde, 3 ya da 3,5 m.'den duyulması güçtür. Bu nedenle, bu durumda, dinleyici görsel işaretlere başvurur. Mesajı tümüyle alabilmek için görsel ve işitsel bilgileri birleştirmek üzere gözleri ve dudakları izler. Sosyal alanda karşılıklı görüşmeyi sürdürme göz göze ilişkiyi gerekli kılar.

Başka bir kimsenin varlığı söz konusu olsa da, bu mesafede insanın o anda yapmakta olduğu işi sürdürmesi mümkündür. Örneğin bürodaki bir sekreter, patronu kendisine 220 cm'ye ya da daha az bir yakınlığa gelmedikçe, çalışmasına devam edebilir. Eğer patronu onun yakın sosyal

alanına doğru hareket ederse, olasılıkla bu kez ne istediğini anlamak üzere kafasını kaldırıp bakacaktır. Öğretmenler sık sık öğrencilerinin yakın sosyal alanlarına ve hatta kişisel alanlarına geçerler ve öğrencilerinin çalışmalarını sürdürmelerini beklerler. Daha da ileriye giderek, bazen öğretmenler, öğrencilerinden kafalarını kaldırıp bakmamalarını, bakacak olurlarsa da oradaki varlığına katlanmalarını isterler. Kuşkusuz ki olanaksızı gerçekleştirmelerini istemektedirler. Öğretmen gibi herhangi bir otorite öğrencinin sosyal ya da kişisel alanını ihlal ettiğinde öğrenci onu görmezlikten gelemez. Öğretmen öğrenciyi korkutarak gözlerini işinden ayırmamasına zorlayabilir; fakat, inanımız ki öğretmen en az 220 cm. lik mesafeye gerileyinceye kadar öğrencinin dikkati onun üzerinde olacaktır.

« Kişisel alan ve sosyal alan olarak adlandırılan bölgeler öğrenciyi tümüyle çevreler. Bu alana öğretmenin arkadan yaklaşması başlı başına sorun yaratır. Öğrenci öğretmeni göremez; göremeyince de bütün duyuşal girdileri öğretmenin nerede olduğunu ve ne yaptığını belirlemeye yönelik olacaktır. Hayvanlarla ilgili olarak, başat elemanın çok fazla yaklaşmasıyla öteki elemanların adeta donduğunu ortaya koyan çalışmalar vardır. Öğretmenler sınıflarında gerçekleşen benzer bir olgunun tanığı olabilirler. Öğretmen öğrencisine yaklaşırken varlığı öylesine ezici olabilir ki, öğrenci kelimenin tam anlamı ile donup kalabilir. Öğretmen uzaklaşmadıkça ya da dikkati başka tarafa çekilmedikçe öğrenci hemen hemen tümüyle çaresizdir. Lisansüstü eğitim veren kurumlarda, sözlü sınavlarda, kimi zamanlar adaylar öğretim üyelerinin hemen yanında otururlar. Bu oturma düzeni aday için hemen her zaman düşük bir performansın garantisi olmaktadır.

Öğrenciler sınav olurken sınav salonunda insanı çıldırtan (öğrenciler yönünden) gezme alışkanlığını edinmiş öğretmenler yalnızca öğrencilerinin kafasını karıştırıp, işlerini daha da zora sokarlar. Öğrencilerinin bu stresli anlarında öğretmen kendi masasında göze çarpmayacak biçimde oturarak ve kendi işiyle meşgul olarak onlara en iyi yardımda bulunabilir.

Uzak sosyal alan aile bireylerinin aynı odadaki beraberliklerinde de ideal bir uzaklıktır. Anne, baba ve çocuklardan her biri istediği zaman bir konuşmaya girerler, istedikleri zaman da girmezler. Bu mesafedeki öğretmenler birbirlerinin işine karışmadan kendi işleriyle (örneğin, sınav kağıtlarını değerlendirme) meşgul olurlarken, isterlerse de öteki tarafta sürüp gitmekte olan bir sohbe te katılabilirler.

### *Genel Alan*

Bireyin mikro alanının en dış bölgesi genel alan olarak adlandırılır. Bireyin 3,5 m. uzağından başlayıp yaklaşık 7,5 m. ye kadar olan kısım yakın genel alanı; 7,5 m. den başlayıp uyarınların algılanabildiği sınıra kadar olan kısmı da uzak genel alanı oluşturmaktadır. Yakın genel alanda

konuşma biçimi genellikle değişir. Daha formal olur. Bu alanda birey konuşmaktan çok konferans verir; sesinin tonu ile jestleri formal konumunu destekleyici niteliktedir.

Çoğu üniversite öğretim üyeleri ve bazı lise öğretmenleri kendileri ile öğrencileri arasında bu alan uzaklığını korurlar. Doğallıkla, bu durumda, sınıflar daha formal yapıda olduğu gibi kimi öğrenciler de öğretmeni uzak ve soğuk bulurlar. Öğrenci üzerindeki bu etki yanıltıcı olabilir, ne var ki öğretmen 4,5 m-6 m. kadar uzaktan yakın genel alana özgü ifadeledirilmeleri kullanmadığı takdirde öğrencilerin verilen mesajları algılaması güç olacaktır.

Uzak genel alan bireyin günlük hayatına girip çıkan sayılamayacak kadar çok yabancı kimseler içindir. Bu yabancılar bilinen ya da bilinmeyen biçimlerde bireyin yaşamının niteliğini ve kendisine daha yakın bulunduğu kimselerle olan ilişkilerini etkiler. Öğrencileriyle gerçek anlamda kaynaşmayan bir öğretmen onlar için yabancından farklı bir kimse olmayacaktır. Öğretmenin, bir yabancı olarak, etkisi kısıtlıdır. Öte yandan, bir arkadaş olarak, öğretmenin etkisinin hangi sınırdan biteceğini kim bilebilir ki? bu işin anahtarı mekanda olduğu kadar ruhta da öğrenciye biraz daha yaklaşmaktır.

### *Kritik Alan*

Dikkate alınması gereken bir başka tür alan daha vardır. Buraya kadar olan satırlarda bireyin mikro alanı bireylerarası ilişkileri göz önünde tutularak açıklanmıştı. Bu başlık altında ise "alan" yeni bir ölçütler takımına göre yeniden tanımlanacaktır.

Bireyin mikroalanına girenler sadece aile bireyleri, arkadaşları ve yabancılar olsaydı hayat gerçekten çok daha güzel olurdu. Ne yazık ki yaşanan gerçek bu değildir. Zaman zaman birey tehdit edici alan ihlalleriyle uğraşmak zorunda kalır. Bu ihlali yapanlar sadece bireyin hoşlanmadığı kimseler değildir. Bunlar birisinin kişiliğini gerçekten tehdit eden ya da tehdit ediyormuş gibi algılanan kimselerdir. Bireyin çevresindeki kritik alan olarak adlandırılan bölgeye bir ihlal edici girdiğinde bireyin eğilimi bu zorbaya özsavunma biçerisinde saldırmak olmaktadır.

Hayvanların kritik alan büyüklüğü kendi büyüklükleriyle orantılıdır. Bir farenin kritik alanı bir köpeğin kritik alanından daha küçüktür. Hayvan kendi kritik alanının merkezinde bulunur. Kimi uzmanlara göre bu alan 360 lik bir çember biçiminde; kimilerine göre de çemberden çok, bir elips biçimindedir. Kritik alanın elips biçiminde olduğunu ileri sürenler, örnek olarak bir insanın yabancılarla kendisine önden ya da arkadan yaklaşmalarından çok yanlardan yanaştıklarında daha hoşgörülü olduğuna işaret etmektedirler. Hayvanat bahçelerindeki ve sirklerdeki hayvanları da

kapsayan farklı büyüklükteki çok çeşitli hayvanlar üzerinde yapılan çalışmalar kritik alanı tehditkarca ihlal edildiğinde hayvanın kavga etme eğilimine girdiği görüşünü desteklemektedir.

İleri yaştaki bir yetişkinin kritik alanı yaklaşık 90 cm. dir. Başka bir söyleşiyle insan, çapı 90 cm. olan hayali bir çemberin ya da elipsin merkezinde durmaktadır. Bu çembere fiziki bir zarar verme niyetiyle, ya da fiziki zarar verme kapasitesinde, herhangi bir insan ya da hayvan girecek olursa bu canlı anında bir savunma hareketiyle karşılaşacaktır. Saldırgan insanların kritik alanlarının sadece elips biçiminde olmayıp bu alanın arka taraflarından oldukça büyük bir mesafeye doğru yayıldığı gösteren bulgular vardır. Daha ileride elde edilecek bulgular da bu gözlemi doğrularsa yakın bir zamanda araştırmacılar saldırgan eğilimli insanları teşhis edip onlar üzerinde çalışmalar sürdürebilecektir.

Kritik alana ilişkin mekansal düzenlemenin tanımlanması ve açıklanması bazı öğrencilerin saldırgan davranışlarıyla ilgili sorunlara aydınlatıcı bir ışık olabilir. Öğrenci, öğretmenini bir düşman olarak; kendisine fiziki zararı dokunacak ya da öldürecek biri olarak algılayorsa, saldırganca önlemler almaksızın, öğretmenin kendi kritik alanına girmesine hoşgörü göstermeyecektir. İnsanlar hemen tümüyle karmaşık organizmalardır ve kuşkusuz ki birçok değişkenin karşılıklı etkileşimi nedeniyle bu organizmanın belli bir anda göstereceği davranışlar tümüyle kestirilemez. Bununla birlikte kolay kestirilebilen bir şey vardır: Saldırganca gözdağı vermek öğretmen için riskli; bu gözdağını uygulamaya dönüştürmek ise çok daha risklidir. Öğrencileri tarafından dövülen öğretmenlerin sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Bu olayların ne kadarına öğrencisine tehdit edeceğine baskı uygulayan öğretmenlerin neden olduğu bilinmemektedir. Sorun, farklı ırk ve kültürlerden olan öğretmen ve öğrencilerin saatleri, günleri ve ayları bir arada geçirmek zorunda kalmalarıyla daha da şiddetlenir. İnsanlardaki kültürel değişkenler yeterince bilinmediğinden öğretmenlere de bu konuda eylem planlarını içerecek özel amaçlı kurslar verilmemektedir. Ancak, bilinenlere dayanılarak, sağduyuyla da aşağı yukarı bir yargıya varılmaktadır: "Fiziki bir zarar verme niyetiyle hiçbir öğrencinin kritik alanına girmeyin; girecek olursanız, yaşı ne olursa olsun, öğrencinin de karşı bir harekette bulunabileceğini akıldan çıkarmayın."

### ***Kaçış Alanı***

Küçük ya da büyük, evcil ya da vahşi, hayvanların çoğu uçmayıp koşarlar. Fakat koşmak zaman ve mekan ister. Genel bir yaklaşımla, hayvanlar ne kadar büyükse o kadar zamana ve mekana ihtiyaç duyarlar. Fil, yönelebilecek ilk darbenin ve kendi hareketsizliğinin üstesinden gelebilmek için kendisi ile tehlikeli ihlal ediciler arasında yeterli ölçüde bir güvenlik mesafesi bırakır. Bu nedenle filin kaçış alanı büyüktür.

Kaçış alanı, tehditkar bir ihlal edicinin yaklaşmasıyla birlikte, hayvanın kaçabileceği ve kritik alanının ötesinde bulunan bölgedir. Kuşkusuz ihlal edici hayvan kovalamaya devam ederse ve kendisi ile avı arasındaki mesafeyi de kapatmayı becerirse, kritik alanına girilir girilmez, kovalanmakta olan hayvan olasılıkla geri dönüp kendisini kovalayana saldıracaktır. Ne var ki, yeterli zaman ve mekan verildiğinde, hayvanların çoğu tehditkar bir yabancının yaklaşmasıyla kaçarlar.

Bazı öğrenciler tehdit edici bir öğretmenin yaklaşmasıyla kaçarlar. Bu normal, içgüdüsel bir tepki olup, gösterilmesi beklenmelidir. Öğretmen, tehdit edici bir tavırla yaklaşırken, öğrencisinin yerinde duracağına inanıyorsa, imkansız istemektedir. Bundan da öte, fiziki bir ceza göreceğini bile öğrenciden öğretmenin yanına gelmesinin talep edilmesi ise mantıksızlıktır. Bir çok öğrenci böylesi taleplere boyun eğer, ama bu çirkin davranışların onların tüm kişilikleri üzerinde ne gibi etkiler bıraktığını pek kimse merak etmez. Köpek bile dövülmek için sahibine boyun eğmesine yanaşmaz.

Öğrencilere fiziki şiddet uygulama anlamında daha süslü biçimde kullanılan "bedensel ceza verme" Amerikan okul sisteminde giderek azalmaktadır. Belki öğretmenler giderek daha uygarlaşıyor, belki de öğrenciler giderek daha büyük ve güçlü oluyorlar. Herhalde çoğu öğretmenin bildiği gibi bedensel ceza, bazı öğrenciler için, o cezayı gerektirecek eylemlerin pek te önleyicisi olamamıştır. Fiziki olarak cezalandırmak hayvanca bir davranıştır. Bu yola başvuran öğretmen hayvanca bir tepkiye çağrı çıkaracaktır. İnsanlar artık kuvvete kuvvetle karşılık vermeyi düşünemeyecek kadar saf değiller.

### *Toplumsal Soyutlama*

Kalabalık içerisinde kalmanın düşmanlığa ve saldırganlığa yol açtığı gibi, soyutlanma da kaygıya ve sinirlenmeye neden olur. Aynı biçimde hayvanlar da, karşı bir tepki göstermeksizin ne kalabalık kafeslerde sürüler halinde toplanabilirler ne de kendi türlerinden tüm ilişkilerini kopartacak biçimde ayrı olarak tutulabilirler. Hayvanlar, kendi doğal konularında, tanıdıkları öteki hayvanları görme, duyma, koklama ve onlara dokunma ihtiyacıdadır; bu ihtiyaçları karşılanmadığında kızgın ve öfkeli olacaklardır.

İnsanın toplumsallaşmasının bazı önemli özellikleri tanımlanıp açıklanmadan "insan toplumsal hayvandır" demek pek de doyurucu bir ifade olmamaktadır. Kurtlar da, kuzular da, kuşlar da ve birçok böcek te toplumsaldır. Toplumsallaşmanın önemli davranış ve mekanizmaları soyutlanarak tanımlanırsa ancak o zaman bilim adamları, insanlar da dahil bir arada yaşayan hayvanların neden sergiledikleri biçimde davrandıklarını daha iyi anlayabilirler. Toplumsallaşma süreci ile ilgili herhangi bir derinlemesine çalışma kaçınılmaz olarak iletişim üzerinde yoğunlaşmaktadır.



İletişim araştırmacıları hayvanlardan, insanlardan, düşüncelerden ve hatta makinalardan oluşan amaç oryantasyonlu örgütlerin içlerine girdikçe bu örgütlerin korunması ve varlığını sürdürebilmesi için iletişimin önemini anlamaya başlamaktadırlar. İlgili bilgi akışı olmadığında mantığa uygun gelenler bile bozulmaya yüz tutar. Televizyon alıcısı anten aracılığıyla sinyalleri alamazsa bir işe yaramayacaktır. Öğretmen ile öğrenciler arasında sürekli bilgi akışı olmazsa, belli amaçlı bir örgüt olan sınıf bozulmaya başlayacaktır. İletişim örgütteki ufak ufak parçaların, belli bir görevi, uyumlu biçimde çalışarak gerçekleştirmeleri için birbirleriyle temas içerisinde olmalarını sağlar.

İletişim sosyal bilimlerin biyokimyasıdır, üzerine toplumsal sürecin çok büyük sayıdaki değişkenleriyle birlikte inşa edildiği, koşulların ve önermelerin esas temelidir. İletişim olmadan birarada yaşama olmaz; birarada yaşama olmayınca da toplulukların, grupların ve kurumların da varlığı son bulacaktır. Toplumsal soyutlama bireyi ya da grubu olumlu hedef davranışları göstermesi için gerekli bilgilerden yoksun bırakır.

Bu düşünceler toplumsal duruma aktarıldığında, hiçbir sınıfın tek başına gerçekten "kendine yeten" bir ada olmadığı ve tüm okul sistemi içerisinde anlamlı bir varlık olarak kalamayacağı kolaylıkla görülmektedir. Öğretmen, toplumsal olarak, ne sınıfını okulun öteki kısımlarından soyutlayabilir ne de dünyayı sınıfına getirebilir; bunlar hep masaldır. Sınıf duvarlarla, tavan ve döşemeyle sınırlandırılmış basit bir kafestir. Sınırlı sayıdaki etkinliklerin yapılmasına ve sınırlı sayıdaki davranışların gösterilmesine destek olur. Dünyayı ufacak sınıfı getirmeye çalışmak yerine sınıfın çemberini kırarak dünyaya açılması yollarını aramak belki daha yararlı olacaktır. Öğretmenler kütüphaneleri, kaynak merkezlerini, sosyal birimleri ve öteki ortaklaşa kullanılan tüm olanakları daha yararlı kılmalı. Öğrencilerin mümkün olduğunca gelip gitmelerine izin vermeli ve onlar düzenlenmiş küçük bir sınıfı aşarak sorunları ve cevapları araştırmaları için cesaretlendirilmelidir. Ne de olsa, evren sonsuzdur. Bu öğretmenler, altıncı sınıf öğrenciler altıncı sınıf dersliğinde olduğu zaman kendini huzurlu hisseden türdeki okul yöneticisi için pek önemli olmayabilirler, ama öğrencileri onları takdir edecektir.

Burada birçok çevre okullarının toplumsal soyutlanmışlığına da bir göz atmamız gerekebilir. Duvarlar, parmaklıklar ve de kırtasiyecilik bu okulları kendilerine hizmet götürmek üzere inşa edildiği insanlardan ve olaylardan ayırır. Sabah zili çaldığında artık ne öğrencinin çevreye girmesine ne de çevredekilerin okula girmelerine izin verilir. Bilim ve sanat yapıtlarını bozanlar (vandallar) geldiğinde öğrenciler yaygarayı basar ama çevredekiler de kafalarını öte yana çevirirler, çünkü okullar hiçbirine ait değildir. Çevreyi okulların hayatına, okulları da çevrenin hayatına katmak için belki de okulları artık çevreye verme zamanı geldi. Bunu söylemek, uygulamaktan kolay çünkü, uygulamaya aktarma geleneksel eğitimin ön-

ceden görmediği; programlar, öğretim ve mimari ile ilgili değişlikleri kapsayacaktır. Bireysel alanla ilgili çalışmalar, kapsam ve çeşitliliğiyle, yepyeni bir araştırma alanı yaratmıştır. řu ana kadar yapılanlar belki de keşfedilmeyi bekleyen olgular evreninde sadece bir zerreden ibarettir.